

розмовною українською, але й книжною українською, словенською (значною мірою), тобто церковнослов'янською, та й польською; в інтермедіях уживалися ще й мови білоруська та російська — так було по всій бароковій літературі. Не знаємо лишень драм, писаних латиною, хоча на шкільному терені й такі могли бути¹⁶ (підкресл. наше. — В.С.).

Напевно, чисельними молодими й поважними та маститими дослідниками доробку митця ще будуть написані наукові розвідки про роль давньоукраїнських джерел у виробленні особливої магічної манери письма Шевчука-прозаїка й Шевчука-драматурга — матеріал для роздумів у цьому річищі також дає "Муза роксоланська". Сьогодні ж час не тільки привітати її появу, а — що також дуже й дуже важливо! — побажати їй якнайкоротшої дороги до науковців, учителів, студентів. Ця книжка мусить посісти належне місце в бібліотеці кожного університету, кожного педагогічного інституту, кожного ліцею і кожної школи, де вона прислужиться далеко

¹⁶ Див.: Шевчук В. Мова і творення культурних та духовних цінностей в XVI—XVIII ст. // Дивослово. — 1996. — №3. — С. 16—22.

не лише в науково-дослідній праці студента, вчителя чи науковця-українознавця. Вона покликана й спроможна зараз привернути якісно нову за суттю увагу інтелектуальної еліти, а може, й значно ширшого загалу, до сокровених джерел нашої духовності, до неоціненних, дивовижної краси й сили скарбів, тисяч і тисяч "перлів многоцінних". Вони, ці перли, не лише достойна окраса й гордість їх власниці України. Вони — її сила й інтелектуальна могуть. Осяяти ж спроможні своїм животворним світлом й окрилену душу, й цілісінккий світ.

Зрозуміла річ, така унікальна праця, як "Муза роксоланська", не може бути зрецензована в короткій, можливо, першій про неї цій скромній розвідці. Постануть, безперечно, ваговитіші й розгорнутіші оцінки її після пильного прочитання й вивчення, котре принесе і користь, і насолоду, й щасливе відчуття — нашої з вами всеукраїнської причетності до того невичерпного цілющого й оновлюючого джерела, яким є наша давня — багатомовна й тисячоголоса — література. То ж читаймо "Музу роксоланську". Думаймо. Дискутуймо. Сперечаймось. Але — читаймо.

Варшава

Валентина Соболь

У ПОШУКАХ КАЯЛИ

М.Ф. Гетманец. Тайна реки Каялы. 3-е изд., перераб. и доп. — Харьков, 2003. — 224 с.

Не часто в наш час перевидаються наукові монографії, оскільки суворі закони ринку вимагають більш "ходового товару". Монографія Михайла Гетьманця вийшла третім виданням, і видавництво не вважає це ризиком. Чому ж ця книжка, присвячена, здавалося б, далекій від сучасності проблемі, викликає інтерес і має попит?

Монографія присвячена одній із найскладніших загадок "Слова о полку Ігоревім" — визначенню місць, де відбувалися події, описані в цій пам'ятці, пошукам легендарної річки Каяли, на берегах якої військо Ігоря Святославича зазнало поразки.

Перше видання книги 1982 року викликало великий інтерес не лише у фахівців, а й у широких колах читачів, що цікавлять-

ся історичним минулим. Це пояснюється тим, що вперше в історії вивчення проблеми Каяли науково-теоретичне дослідження було поєднано з практичними пошуками на конкретній місцевості, а це дало несподівані результати. Реалістичні розмірковування автора, переконливе відтворення воєнно-тактичних обставин походу, обізнаність з історичними джерелами, досконале знання місцевості, тверезі розрахунки часу й відстаней справили сильне враження на читачів. Дехто був переконаний, що таємницю Каяли розгадано. Та автор вважав за необхідне підкріпити свою версію новими аргументами. І він вперше (знову наголошуємо на цьому слові) в історії вивчення "Слова" навесні 1986 року організував

Слово і Час. 2005. №5

експериментальний кінний похід від м. Новгорода-Сіверського до річки Сальниці, яка, згідно з історичними джерелами, протікала в районі сучасного міста Ізюма в Харківській області. На його заклик відгукнулася кінно-туристична група молоді із села Велика Рублівка Котельвського району Полтавської області. Група імітувала структуру війська Ігоря і складалася з 11 вершників і "обозу" — парокінної підводи. Було пройдено 630 км і вивірено маршрут походу Ігоря за основними часовими та топографічними орієнтирами, що містяться в літописах та "Слові". Похід дозволив уточнити пройдені відстані та швидкість просування кінноти, визначити час прибуття її до річки Сальниці, звідки почався рух у Половецьку землю. Важливо відзначити, що похід було проведено в ті ж самі календарні строки, що й похід 1185 року. Це дозволило дістати конкретні уявлення про природні умови наприкінці квітня — на початку травня, про особливості походу кінноти під час весняної повені.

Та й після цього М. Гетьманець не вважав свою роботу завершеною, продовжував вивчення проблеми, жадав досягнути більшої переконливості своїх доказів. До третього видання автор додав два нових розділи, в яких висвітлено найпоширеніші помилки в наявних коментарях до "Слова", проаналізовано нові праці, присвячені проблемі Каяли, а також опублікував цікаві архівні матеріали, які не тільки проливають світло на характер дослідницької роботи автора, а й містять деякі свіжі наукові факти.

Результати копійної дослідницької роботи М. Гетьманця розширили уявлення про обставини походу 1185 року, спростували деякі усталені "істини", уточнили цілу низку історико-літературних фактів. Зокрема, автором доведено, що назва річки Каяли не символічна, як вважала більшість дослідників від Граматіна і Барсова до Гудзія і Рибаківа, а географічна, яка відбивала особливості прибережного рельєфу: каяла в тюркських мовах означає скеляста. Аргументація М. Гетьманця виявилася настільки переконливою, що акад. Рибаків у останній присвяченій "Слову" праці — "Петр Бориславич" (1991) відмовився від своєї версії й погодився, що Каяла — це географічна назва. Щоправда, на аргументи харківського вченого він не посилався.

Ще один приклад. Дослідники вважають суперечливими дані літописця про час першої битви русичів з половцями: "Заутра же, пятку наставшу, во обеднее веремя усретоша полки половецкие" (патіївський літо-

пис). Виходить, що русичі зустріли полки половецькі в п'ятницю рано-вранці і водночас... в обідню пору. Одні вважають, що це помилка переписувача.

Акад. Ліхачов долає цю суперечливість таким чином: у давній Русі обідали рано¹. Але насправді, як доводить Гетьманець, ніякої суперечності немає, оскільки тут йдеться не про обід, а про обідню, яка правилася приблизно о 6-й годині ранку. Цей факт документально засвідчений істориками православної церкви духовної академії м. Загорська. Фрагмент листа наведено в монографії.

Автор також довів, що в працях вчених-словознавців неправильно визначається час (максимальна фаза) сонячного затемнення. Акад. Ліхачов у своїх коментарях наводить дані М.В.Степанова: 15 г. 25 хв. Проте розрахунки Степанова були спростовані авторитетними астрономами ще 1915 року. У літописах сказано, що стемніло "в год вечерний", "на вечерний", "в год пения вечерний". А вечірня служба починалася о 16 годині. Це змусило автора звернутися до астрономів, які встановили, що ця подія відбувалася на півтори години пізніше — о 16 г. 55 хв.

Та найбільш вагомий результат багаторічної праці М.Гетьманця — це запропонована нам методика дослідження, яка фактично започаткувала новий етап у вивченні географії подій 1185 року. Його праця засвідчила, що час кабінетних гіпотез і бездоказових версій минув, що проблему Каяли можна вирішити тільки шляхом комплексного вивчення історичних джерел і конкретної місцевості. В його монографії досконало розроблена і обгрунтована версія М.В.Сабільова, згідно з якою воєнні дії відбувалися між сучасними містами Ізюмом і Слов'янськом, а Каяла — це сьогодні невеликий струмок Макатиха.

Наукову значущість проведеної М.Ф.Гетьманцем роботи засвідчують рецензенти книги — відомі вчені-словознавці О.В.Творогов та О.В.Мишанич. "Книга М. Гетьманця — наукове дослідження, — відзначає у передмові О.В.Творогов. — І водночас це по-справжньому захоплива книга, яку з інтересом і користю прочитає кожен, оскільки в ній розкривається не тільки таємниця річки Каяли, але й секрети наукового вирішення складної проблеми".

м. Харків

Тетяна Тищенко

¹ Ліхачев Д.С. "Слово о полку Игореве". — М., 1982. — С.46.